

élmény – ihlet – inspiráció

PAPP ATTILA ZSOLT (1979) Kolozsvár

PAPP ATTILA ZSOLT

Lugosi Béla halott

„Bela Lugosi's dead
undead undead undead”
(Bauhaus)

A madarak úgy érkeznek, csapatostul és sötéten, mintha egy Hitchcock-filmből repültek volna ide, egy bánási város sétálóutcájára. Megtelepednek szépen sorban a frissen sárgára festett épület homlokzatán, körbetípegik a feliratot, melyet jó ideje nézek egy padon ülve: *Cinema Bela Lugosi*. Azaz: *Lugosi Béla Filmszínház*. Annak, hogy alig tudok betelni ezzel a felirattal, azon egyszerű oka van, hogy ez a létesítmény, amelyet minden idők legismertebb Drakula-megszemélyesítőjéről neveztek el, történetesen a színész szülővárosában, Lugoson található, Lugos viszont ez idő tájt Romániában található, és egyáltalán nem szokványos, hogy jelentős magyar lakossággal ma már nem vagy alig rendelkező romániai településeken (köz)intézményeket a magyar múltra emlékeztető személyiségekről nevezzenek el, és egyáltalán: a magyar vagy osztrák–magyar kulturális örökség egyes részeit tiszteletre méltó, identitás meghatározó előzményként emeljék be a mai közbeszédbe. Nem siránkozás ez, hanem – tisztelet a ritka kivételeknek, lásd a lugosi mozi – egyszerű tény. Az utóbbi időkben mintha ez is változni látszana némiképp – erre a *minthára* még visszatérek.

Lugos nemcsak a hollywoodi fővámipír szülővárosa, hanem az enyém is. Nem itt nőttem fel, és nem itt élek, de gyerek- és kamaszkoromban a nyári és téli vakációkat többnyire ebben a bánási városban töltöttük, és bár az elmúlt évtizedekben sok minden megváltozott ott is (nem feltétlenül előnyére), azt a fajta, az elkerülhetetlenül múlt dolgok iránti rezignáltsággal keveredő zsigeri otthonosságérzetet csak ott tapasztalom: akkor is lugosi és bánási maradok, ha alig járok manapság arra, és ezt nem kezdhetik ki sem a *székelyföldiségnek*, sem a *kolozsváriságnak* az önazonosságomban kitörölhetetlenül beépülő elemei.

Szegény Blaskó Béla Ferenc Dezső (ez volt ugyanis Drakulánk eredeti és teljes neve) sem bírt megmaradni a kanyargó Temes partján elterülő városkában, és miután Temesváron, Debrecenben, Szegeden kezdett ígéretes színpadi karrierbe, hogy kikössön aztán a budapesti Nemzetiben, ekkor már némafilmszerepeket is vállalva, az első világháború végén ő sem kerülte el számos művész-társa hibáját: a színészszakszervezet oszlopos tagjaként szerepet vállalt a szerencsétlen tanácsköztársasági kísérletben (később belátta, hogy a „rossz oldalon állt”, és tévedésnek minősítette az epizódot); a malőr miatt menekülnie kellett, és meg sem állt Hollywoodig, amelyet, mint az köztudott, jelentős részben magyar zsidók alapítottak, de ahol – a Zukor Adolfnak tulajdonított *bonmot* szerint – „nem elég magyarnak lenni, tehetségesnek is kell lenned”, szóval Bélánk tehetséges is volt, annyira mindenképpen, hogy filmtörténetet írjon egy erdélyi illetőségű vérszívó gróf – ma már bájosnak tűnő – megformálásával („a vér, a drága vér!”, „hallgassa őket... az éj gyermekei”, meg kell a szívnek szakadni), hogy pályáját igencsak kétes minőségű tucatfilmek kiöregedett és morfinfüggő sztárjaként fejezze be (a *9-es terv a világrúrból* című, Ed Wood rendezte opus a közmegegyezés szerint minden idők legrosszabb filmje). Akárhogy is, ő a kevés magyar egyike, akinek csillaga van a hollywoodi hírességek sétányán; és elég egzotikusnak vagy jól hangzónak találta szülővárosa nevét ahhoz, hogy művésznévként viselje – kicsit bizsergető is a tudat, hogy olyan városban születtem, amelynek nevét szinte mindenki ismeri a nagyvilágban, csak éppen nem tud róla. Néhány éve pedig a szülővárosa is méltónak találta arra, hogy róla nevezze el (tudtommal) egyetlen működő mozitermét.

A „működő moziterem” kifejezést nem csak a pandémia okán ejtem ki némi borzongató nosztalgiaiával: a mozikultúra helyzete nem a világvárvány miatti korlátozások következtében olyan, amilyen, az egyébként teljesen indokolatlan mozibezárások (a rövid ideig tartó nyári–őszi lazítások idején kétszer is voltam moziban, egyszer négyen, máskor pedig hatan voltunk a teremben, ellenben

a bevásárlóközpontok ma is zsúfolásig tele vannak – tudom, tudom, demagógia) csak a kegyelem-döfést adták meg a digitalizálódó médiaviszonyok és változó fogyasztói szokások által haldoklásra – vagy nagyon invenciózus átalakulásra – ítéltetett iparágnak és kulturális-szórakozási formának.

Gyergyóremetén, ahol gyerekeskedtem, a legsötétebb nyolcvanas években az élet szinte minden területét a hiánygazdálkodás jellemezte – mint az egész országban –, egyvalami azonban végig működött, a körülményekhez képest meglehetősen gazdag kínálattal: a mozi. Nem csoda, a televíziós program akkorra már napi két-három órányi adásidőre szűkült (egy idő után kizárólag román nyelven, a magyar nyelvű műsört felszámolták 1985-ben), amelynek tetemes részét a rendszer dicsőítése tette ki, termelési riportok, párthű szavaltatok és hasonló formájában; a kulturális szférában (is) a cenzúra elviselhetetlenül kíméletlenné vált – moziba viszont lehetett járni, a megengedett keretek között (már a felhozattal illetően), jártak is az emberek, én sem hagytam volna ki egyetlen bemutatót sem. Kicsit (kicsit?) rozoga volt, kicsit kezdetleges és szegényes, szocreál, de a miénk – az összetákolt faszékek recsegték-ropogtak és kényelmetlenek voltak, a levegő áporodott, és a közegészségügyi hatóságnak is lehetett volna egy-két szava a higiéniai viszonyokhoz, ha ez akkor bárkit is érdekelt volna – de kit érdekelt? Bennünket, kölyköket egészen biztosan nem, ez volt a mi privát *Cinema Paradisó*nk, egy kis napfényes Szicília a zord Székelyföldön. Emlékszem a kézzel írott plakátokra, egyszer ez állt az egyikén: „brazil koprodukció”; de hogy ez a '89-es fordulat előtt vagy után volt, már nem világos, mert egy ideig még működött a községi mozi a kilencvenes években, aztán szép lassan elsovadt, elsodorta a VHS, a kereskedelmi televíziózás, az internet, a megváltozott élettempó meg a kapitalizmus piaci logikája, Atlantiszként süllyedt el a gyerekkorommal együtt, talán sosem volt emlékképeket hagyva maga után, amelyek némelyikéről ma sem tudom eldönteni teljes bizonyossággal, létezett-e, és ha igen, abban a formában-e, ahogyan felbukkan – egyre ritkábban és homályosabban – az emlékezetemben.

Sokáig úgy emlékeztem például, hogy Fellinitől *Az édes életet* ott, abban a lepukkant falusi moziban láttam először életemben, mintha még a Trevi-kútban megmerítkező Anita Ekberget is fel tudtam volna idézni a moziterem sötétjében, valószínűtlen szőkeségével és serdülői fantáziát megmozgató mesés idomaival – de ma már szinte teljes bizonyossággal tudom, hogy ez nem lehetett így, egyszerűen *nem láthattam* ott, abban a moziban, azokban a nyomorúságos nyolcvanas években, de még a kilencvenesek elején sem vetítettek Fellini-filmeket a „brazil koprodukciók” társaságában, és hogy én a *Dolce Vitát* először nagyvásznon valószínűleg a tavalyi, szigorú óvintézkedések mellett megszervezett Transzilvânia Nemzetközi Filmfesztiválon, a TIFF-en láttam, akkor is szabadtéren, Kolozsvár késő esti sötétbe boruló Főterén, szó szerint Mátyás király lábainál ülve. Ez persze nem akadályozott meg abban, hogy még pályakezdőnek sem nevezhető ifjoncként díjnyertes tárcát írjak erről a gyerek-, avagy kora kamaszkori élményről egy pályázatra, emlékszem, *Via Fellini* volt a címe, egy azóta megszűnt országos napilapban jelent meg.

Később, Kolozsváron aztán írtam mást, verseket, szinte teljes kötetnyit, de legalább másfél ciklusnyit abból az élményből, amit a mozgókép jelentett, de ebben már benne volt a Janovics Jenő-féle, múlt század eleji „Kolozswood” súlyos és sok mindenre kötelező örökségével való szembesülés is. A *Vízimozsi* című kötetem – amelynek borítóján, saját javaslatomra, Georges Méliès *Utazás a Holdba* című korai némafilmjének ikonikus jelenete látható az úrhajó becsapódását követő könnyező Holddal – címadó versében „megéneklésre került” Imre Erzsik tragikus-balladisztikus története: ő volt az a fiatal színésznő, akire leginkább azért emlékszünk, mert az első kolozsvári némafilmként számon tartott, 1913-as *Sárga csikó* forgatásán, egy csónakjelenetben a rendezői utasításokkal elmentés oldalán ugrott a Szamosba, elragadta az örvény, és – ahogy az *Újság* című újság korabeli száma írja – „hiába próbálkoztak, Imre Erzsik nem tudták megmenteni”. De írtam ebben a kötetben egyéb számszámokat is, *A Kolozsvár-film* című történelmi fantázia lírai főhőse például Kertész Mihály sétatéri szobra mellett száll ki autójából a Janovics Jenő Filmszínházba menet...

Néhány elszánt kutatónak és cinefilnek hála az utóbbi években a Janovics-féle kincses városi filmes aranykor ismét részévé vált a kulturális közbeszédnek, könyvek jelentek meg (Balogh Gyöngyi, Zágoni Bálint, Zakariás Erzsébet, ez utóbbi három – magyar, román, angol – nyelvű), dokumentumfilm készült róla (a már említett Zágoni), a korszak fellelt és restaurált némafilmjeit, mint *A tolonc* vagy a *Világrém*, bemutatták különböző fesztiválokon, a hatás azonban inkább csak magyar szellemi közegben érzékelhető, bár – és itt visszautalnék arra a korábbi *minthára* – mintha a román mozgóképes nyilvánosság is kezdené felfedezni magának azt a különös tény, hogy ebben a város-

ban, amely Románia legfontosabb filmfesztiváljának az otthona, a „történelem előtti időkben” is létezett filmgyártás, és azt magyarok csinálták. Persze ezt is a szokásos faramuci módon: néhány évvel ezelőtt a TIFF „mentsük meg a romániai mozikat” kampányának központi arculati eleme volt „Jenövícs Jenő” öröksége, de rejtélyes okból a színház- és filmmágus munkásságának kezdetét 1919-re tették... Ugyanez a zavarodottság érhető tetten abban a jelenségben, amit Szálinger Balázs is szóvá tesz *Al-dunai álom* című kitűnő útinaplójában, nevezetesen, hogy a Trianon előtti múlt maradványait, amelyekbe lépten-nyomon beleütközhetünk az ország Kárpátok határolta vidékein, a hivatalos diskurzus igyekszik „osztrákosítani”: könnyebb elviselni a Habsburgok kultúra- és infrastruktúra-teremtő keze nyomát, mint a magyar jelenlét bizonyosságát.

Kertész, Korda Sándor, Várkonyi Mihály, Jászai Mari, Blaha Lujza, Poór Lili, Fekete Mihály, Berky Lili: mind megfordultak, a kamera előtt vagy mögött, a legendás direktor álomgyárában – Lugosi Béláról sajna nem tudunk, pedig erősen örülnék neki. Janovics Jenőről „természetesen” azóta nem neveztek el filmszínházat, és Kertész Mihálynak sincs szobra a Sétatéren, pedig ő Michael Curtizként lett világhíres és Oscar-díjas a *Casablancáért*; szóval akár lehetne ez „egy szép barátság kezdete”. Lugosinak azonban immár van mozija a szülővárosában, amelynek nevét világszerte ismertté tette, és talán ott, azon a sétálóutcai padon értettem meg, mit keres Imre Erzsi, a könnyező Hold meg a sosem volt erdélyi Tarantino a verseimben, mit keresek én mozgóképes szövegek környékén, hogyan létezik Atlantisz, ha nincsen, és elnézve azt a homlokzati feliraton megtelepedő hitchcocki márdárrajt, miért tudom végre könnyebb szívvel kimondani, hogy: Lugosi Béla halott. Élőhalott.

GNANDT JÁNOS, „Színorgona”, 2020

